

УДК 371(73)(093)+37.01(73)

С.Ф. Лук'ячук,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСНОВНІ ЧИННИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

У статті здійснено аналіз демографічної та соціально-політичної ситуації в американському суспільстві на рубежі ХХ – ХХІ століть в аспекті полікультурності. Автор визначає основні чинники актуалізації завдання полікультурного виховання в США. Дослідником розглянуті проблеми демографічного, соціального, політичного та економічного характеру як вирішальні фактори, які спонукають американських педагогів до розробки ефективних програм полікультурного виховання учнів в школах США.

Важливими ознаками сьогодення стали процеси економічної, політичної та культурної глобалізації, які впливають на всі аспекти життєдіяльності людства. У результаті збільшується кількість контактів між державами, відбувається активізація міграційних явищ, що вносить зміни до етнічного складу населення переважної більшості країн світу. На цьому фоні перед людством з небувалою гостротою постали проблеми міжетнічного спілкування, етнонаціональних стосунків, соціальної злагоди, безпечного середовища проживання.

Соціальні та етнокультурні потреби суспільства диктують цілі й задачі освітнього процесу. Зміст освіти полягає в її орієнтації на виконання соціального замовлення, іншими словами, на формування такої моделі громадянина, котра необхідна цьому суспільству в цей час. Це в першу чергу стосується такої етнічно різноманітної держави як Сполучені Штати Америки. У кінці ХХ – на початку ХХІ століття в США зростає роль саме полікультурного виховання підростаючого покоління, ефективне здійснення якого стає основною умовою виживання особистості в сучасному соціокультурному просторі.

Теоретико-методологічні аспекти полікультурного виховання в США досліджують такі американські вчені як Дж. Бенкс, Ч. МакГі Бенкс, К. Грант, К. Слітер, С. Ніето, Г. Бейкер, П. Горскі; вплив соціальних факторів на освіту представників меншин аналізують Дж. Чафел, Н. Коннел; питання двомовної освіти вивчають Л. Бак, Г. Сервантес, У. Беннет, Дж. Кроуфорд, Ч. Глен, Р. Румбаут, Р. Ворншоп. Деякі аспекти полікультурної освіти в США досліджували також російські педагоги О. Гаганова (полікультурна освіта в системі загальної шкільної освіти); О. Джуринський, З. Малькова (переорієнтація шкільної освіти в США на ідею полікультурності); С. Наушабаєва (проблема полікультурної освіти в американській педагогіці). Проблема полікультурного виховання учнів в США не пройшла повз уваги і українських науковців. Так, О. Литвинов вивчає особливості полікультурної освіти в державних школах США; І. Тараненко досліджує шкільну освіту іспаномовних учнів; О. Ковальчук аналізує тенденції становлення та розвитку полікультурної освіти в США; М. Шутова розглядає полікультурну освіту як один з напрямків реформування загальної середньої освіти в США; В. Жуковський розглядає морально-етичне виховання як важливий чинник розв'язання проблеми полікультурності.

Водночас низка питань, пов'язаних зокрема з актуалізацією та шляхами реалізації полікультурного виховання в американській шкільній освіті, залишаються нерозв'язаними. Тому **метою** нашої статті є визначити основні чинники актуалізації проблеми полікультурного виховання в американському суспільстві на рубежі ХХ – ХХІ століть.

У другій половині ХХ століття в американському суспільстві, як і у світі в цілому, відбулись глибокі політичні, демографічні і соціальні зміни. Більшу частину своєї історії Сполучені Штати були відомі як країна іммігрантів, але за останні 35 років імміграційні процеси та різні рівні народжуваності в етнічних групах наклали особливий відбиток на склад населення. Карл Грант, американський теоретик полікультурного виховання, стверджує, що в кінці ХХ століття полікультуралізм проникнув в більшість аспектів американського життя у зв'язку зі значними змінами в соціологічній парадигмі США. Зазначені зміни, на його думку, були викликані трьома основними чинниками, а саме: 1) значними трансформаціями в демографічній ситуації; 2) зміною складу робочої сили в напрямку зростання числа робітників дивертисивного етно-расового походження; 3) переходом американської національної моралі від традиційно індивідуалістичної до соціальної [1: 146].

На думку дослідниці О. Гаганової, певну роль у становленні ідеї полікультурного виховання в Сполучених Штатах відігравали також політичний чинник, змістом якого стала дискримінація культурних меншин, яка завдала удару по престижу американської демократії на міжнародному рівні, а також економічний чинник, в основі якого лежала глобалізація економічних процесів і потреба держави в спеціалістах міжнародного рівня [2: 40].

Узагальнюючи дослідження К. Гранта і О. Гаганової та аналізуючи соціально-політичну та демографічну ситуацію в США в аспекті полікультурності, ми виділяємо чотири групи чинників, які актуалізують завдання полікультурного виховання в американському суспільстві на рубежі XX – XXI століть: 1) демографічні; 2) соціальні; 3) політичні; 4) економічні (див. схему 1).

Схема 1.

Розглянемо всі зазначені вище чинники більш детально. З огляду на масштабність впливу на суспільство найважливішими з них ми вважаємо *демографічні*. У зв'язку з безупинним потоком іммігрантів в основному з країн Азії, Карибського басейну і Латинської Америки відбувається стрімке зростання кількості представників етнічних і расових меншин у складі населення. Крім того, темпи народжуваності серед жінок з етно-расових меншин значно вищі ніж серед жінок європейського походження. Демографічні прогнози, подані в журналі "Америка" з посиланням на журнал "Тайм", свідчать, що якщо сьгоднішні тенденції в сферах імміграції і народжуваності не зміняться, то до 2020 року число громадян з етно-расових меншин більш ніж подвоїться і досягне 115 мільйонів, у той час як чисельність населення європейського походження зовсім не збільшиться. До 2056 року "середній" американець буде походити із Африки, Азії, іспаномовного світу, тихоокеанських островів, Аравії, майже звідусіль, крім Європи. Тобто, до середини XXI століття американці європейського походження будуть становити менше 50 відсотків населення США [3: 4].

Зміни етнічного та расового складу населення ведуть до зміни обличчя робочої сили. К. Грант наводить статистичні дані, представлені американською Національною Асоціацією Мультикультурної Освіти (NAME), в яких чітко видно тенденцію до збільшення відсотку представників етнічних меншин [1: 146-150] (див. табл. 1).

На думку У. Хенрі, перетворення Сполучених Штатів в небіле суспільство відображається на національній психіці та індивідуальному уявленні громадян про те, що означає бути американцем. Уже сьогодні іммігрантські громади нерідко міняють образ цілих міст. Так, мексиканські звичаї, їжа, мистецтво, свята і фестивалі вийшли за рамки мексиканських кварталів і стали невід'ємною частиною життя населення Лос-Анджелесу та інших великих міст південно-західної Америки. У той час, як попереднє покоління іммігрантів вірило, що для того, щоб вижити, їм необхідно як можна швидше вивчити англійську мову, сьогодні багато іспаномовних громадян та іммігрантів азійського походження стверджують, що їхня рідна мова невід'ємна від їх етнічної і культурної самосвідомості. Вони хочуть зберегти її назавжди, тобто стати двомовними [3: 5]. Альтернативу асиміляціоністській ідеології багатомільйонні групи меншин вбачають у полікультурному вихованні як способі входження в американську культуру з одночасною можливістю збереження власної культурної ідентичності [4: 245].

Таблиця 1.

Етнічний склад робочої сили в США

Склад робочої сили	1988 рік	2000 рік
Корінні білі жінки	33%	28%
Корінні білі чоловіки	41%	9%
Корінні жінки з етно-расових меншин	9%	21%
Корінні чоловіки з етно-расових меншин	10%	21%
Чоловіки іммігранти	4%	12%
Жінки іммігранти	3%	9%

Велика дивертисивність населення країни накладає відбиток і на учнівський контингент шкіл. Типовий клас в американській державній школі сьогодні складається з 6-9 різних етнічних груп учнів, які недостатньо володіють англійською мовою, мають різні стилі навчальної діяльності та культурний досвід. У штаті Нью-Йорк половина учнів початкових і середніх шкіл – представники етнічних меншин. У Каліфорнії білі учні були в меншості ще на початку 90-х років минулого століття [3: 5].

Демографічні явища в суспільстві США мають прямий зв'язок із появою проблем соціального характеру. Це, в першу чергу, загострення расових та етнічних конфліктів. У відповідь на зростаючі нарікання з боку афроамериканців та інших меншин про утиски їх прав, владні структури вдаються до "аффірмативних дій", тобто віддають перевагу меншинам при наймі на роботу, вступі до навчальних закладів та просуванні по службі. Одночасно із зростанням чисельності меншин та їхніх вимог про збільшення пільг, білі американці все частіше відчують потребу в самозахисті. Так, коли Атлантичний університет у Флориді, у відповідь на вимогу збільшити кількість темношкірих студентів, запропонував кожному прийнятому афроамериканцю безкоштовну освіту, дирекцію засипали протестами. Адже для білих студентів такого ніколи не робилось.

Напруга визначається не тільки конкуренцією між американцями європейського походження і меншинами, а і гострим суперництвом між групами меншин. На кінець XX – початок XXI століття почастишали міжетнічні конфлікти між різними діаспорами, особливо між тими, що вже давно пустили тут своє коріння, і тими, що прибули порівняно недавно. Наприклад, у Лос-Анджелесі та Нью-Йорку афроамериканці агресивно виступають проти корейських іммігрантів, які наводнили їхні квартали бакалійними крамницями і витісняють із роздрібною торгівлі [4: 55]. Надто помітний успіх і могутність азіатів, що заповнили тихоокеанське узбережжя США, викликають неприязнь до них з боку інших меншин. Ксенофобія і міжетнічні тертя стали серйозною проблемою американського суспільства. Навіть конфлікти, викликані нерасовими причинами, ускладнюються міжрасовою напругою.

Важливим соціальним чинником актуалізації завдання полікультурного виховання учнів у Сполучених Штатах на кінець XX століття постав перехід американської національної моралі від індивідоцентристської "Я – орієнтації" до прийняття і підтримки як цілих груп, так і окремих індивідів, тобто до "Ми – орієнтації" [1: 146]. Така зміна ціннісних пріоритетів спонукає особистість, усвідомлюючи свою самоцінність, цінність своїх прав і свобод, співвідносити їх з новими цінностями співтовариства нації [5: 65]. На нашу думку, полікультурне виховання як засіб зняття протиріччя між системами і нормами виховання домінуючих націй, з одного боку, і етнічних меншин – з другого, позитивно впливає на зміну ціннісних пріоритетів американської національної моралі.

На кінець XX – початок XXI століття ситуація в американському суспільстві ускладнилася проблемами, пов'язаними з втратою моральних цінностей на фоні екологічної кризи та активізації процесів урбанізації. Життя школярів все більше регламентується рутинною навчальних занять, скорочуються масштаби дитячих контактів, відбувається засилля жорстокості та насилля через засоби масової інформації. Сучасна цивілізація породжує серед молоді песимізм, антигуманність, знижує рівень моралі. США переживають спалах наркоманії, алкоголізму, проституції, підліткової злочинності, насилля та нетерпимості на расовому, етнічному та релігійному ґрунті [6: 245]. Нагальними для вирішення стоять завдання досягнення толерантності в спільноті та соціальної єдності американського суспільства.

З особливою гостротою в суспільстві США на рубежі століть постали проблеми політичного характеру. Перед державою виникла необхідність перегляду концепцій національної ідентичності і напрацювання нових підходів у ставленні до етнічних меншин, основаних на принципах мультикультуралізму. Нове бачення місця та ролі етнічних та расових меншин в американському суспільстві знайшло своє відображення в пропаганді владними установами та засобами масової інформації метафори "миска салату" (salad bowl) та її різновидів: "райдушна коаліція" (rainbow coalition), "чудова мозаїка" (gorgeous mosaic). На початку XXI сторіччя набула розповсюдження метафора "піца" (pizza). Їхня поява є свідченням того, що настав новий етап у розвитку американського суспільства, на якому численні етнічні та расові групи не бажають повністю інтегруватись у домінуючу культуру. Вони зберігають свою ідентичність, породжуючи якісно нову

спільноту, в якій всі етнічні та расові групи рівні. Мета популяризації вищезгаданих метафор – сприяти зміні суспільної свідомості, підкреслюючи цінність і потенціал різноманіття американської нації.

Політика держави в ставленні до етнічних меншин реалізується перш за все в школі. Епохальними кроками по забезпеченню різноманітним групам рівних прав та гарантій їх захисту від дискримінації за расовою та етнічною ознаками стало прийняття ряду судових рішень і законів у галузі освіти. Це, перш за все, відміна расової сегрегації в сфері державної освіти рішенням Верховного Суду США в 1954 році у справі "Браун проти Ради у справах освіти", прийняття Конгресом Сполучених Штатів Закону про двомовну освіту (Bilingual Education Act) в 1968 році та Закону про рівні можливості в сфері освіти (The Equal Educational Opportunities Act) в 1974 році.

Проте зміна в законодавстві ще не означає зміну свідомості пересічних громадян. Усвідомлення і визнання широкими масами населення полікультурності американського суспільства дається нелегко. З самого початку значна частина білого населення Сполучених Штатів була налаштована проти шкільної десегрегації. Після того, як діти представників расових та етнічних меншин отримали право навчатися в загальних школах у центрах великих міст, білі американці із середнього класу переселились в передмістя, а найзаможніші віддали своїх дітей до расово-однорідних приватних шкіл. Таким чином, школи центральних районів великих міст на половину або на дві третини укомплектовані дітьми афроамериканців та інших меншин. Тож, юридично відмінені сегреговані школи фактично продовжили своє існування [7: 143]. Такі школи зазвичай гірше фінансуються, педагогічні кадри не мають спеціальної підготовки для роботи в полікультурних та полімовних класах. У кінці XX сторіччя в американських закладах освіти почастішали випадки конфліктів та проявів насилля через расові, етнічні, релігійні та соціальні відмінності. Серед населення зростає незадоволення тим, що спільне навчання гальмує процес отримання знань. З'явилась тенденція повернення до роздільного навчання. У 90-х роках XX ст. з'явились перші афро-центристські та іспаномовні школи: в 1990 році було відкрито афро-центристську школу для хлопчиків в Мілуокі, потім в Детройті, Міннеаполісі, Нью-Йорку. В 1991 році з'явилась іспано-центристська школа в Денвері [8: 158].

Кінець XX сторіччя ознаменувався появою шкільної сегрегації другого покоління (second-generation segregation). Вона відбувається шляхом трекінгу (tracking): зарахування учнів європейського походження до одного навчального треку, який розрахований на вищі здібності і готує до вступу у коледж і університет, а учнів з меншин – до іншого, з нижчим рівнем очікувань. Часто такий розподіл зовсім не співпадає з реальними здібностями учнів. У такому випадку трекінг є методом зачинення дверей до рівних економічних можливостей в майбутньому для дітей расових меншин. Джоел Спрінг, американський експерт в галузі освіти, вважає, що друге покоління шкільної сегрегації не є випадковим явищем, а, навпаки, результатом свідомої шкільної дискримінаційної політики [8: 121].

Таким чином, шкільна сегрегація, расові конфлікти в школах, бідність залишаються реальністю американської системи шкільної освіти і чи не найтяжчою соціальною ношею, яку Сполучені Штати взяли з собою в XXI сторіччя. Необхідність толерантного співіснування різних етносів породжує потребу в полікультурному вихованні як важливому інструменті та принципі шкільної політики. На думку Дж. Бенкса, саме полікультурне виховання покликане принести в школу атмосферу рівності та успішності для всіх учнів, дати їм необхідні знання та сформувати навички для успішного функціонування в умовах плюралістичного демократичного суспільства [9: 164].

Важливу роль в актуалізації проблеми полікультурного виховання в США відіграють також зовнішньополітичні чинники. Будучи світовою політичною силою, Сполучені Штати не бажають втрачати свій авторитет на міжнародній арені через існування в їхньому суспільстві таких ганебних явищ як расизм, нетерпимість до відмінностей, бідність, дискримінація за етнічною, мовною та релігійною ознаками.

Підвищена увага до питань виховання толерантного ставлення до відмінностей приділяється в американській школі на сучасному етапі також у силу економічних чинників. У зв'язку з глобалізацією економічних процесів нація відчуває гостру потребу в висококваліфікованих спеціалістах, здатних скласти конкуренцію на міжнародному рівні. У першу чергу спеціалісти міжнародного рівня потрібні американським транснаціональним корпораціям (ТНК), які відкривають свої філії по всьому світі. Одна із складових успіху функціонування філії – врахування національних особливостей приймаючої країни, різниці в культурі, звичаїв та місцевої ділової практики. Наявність таких якостей як толерантність, уміння встановлювати контакти з людьми інших переконань, релігій і культур, володіння іноземними мовами не закладаються генетично, а отримуються в процесі навчально-виховної діяльності. Безумовно, в очах уряду і ділових кіл економічні чинники суттєво підвищують актуальність розробки програм полікультурного виховання та забезпечення національною системою освіти високого академічного рівня в умовах різноетнічного учнівського

контингенту. Це особливо важливо в зв'язку з новою хвилею сегрегації в системі освіти США на межі тисячоліть, спричиненої, зокрема, існуючою економічною та соціальною нерівністю серед населення. За даними Бюро з перепису населення США, в 1993 році за межею бідності проживала кожна п'ята дитина у віці до 18 років. Це 16,9% білих, 39,9% іспаномовних та 46,6% дітей афроамериканців [10: 154]. Як бачимо, до групи малозабезпечених відноситься значно більший відсоток дітей меншин.

Отже, усвідомлення демографічних, соціальних, політичних та економічних чинників актуалізації завдання полікультурного виховання в американському суспільстві на рубежі XX-XXI століть вимагає активізації зусиль американських педагогів на розробку ефективних програм полікультурного виховання учнів. Наше подальше дослідження буде спрямоване на вивчення їх впливу на зміст, форми та методи полікультурного виховання учнів в американській середній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Grant, Carl. Challenging the Myths About Multicultural Education // Annual Editions: Education, 96/97 – P. 146-150.
2. Гаганова О.К. Поликультурное образование в системе общего школьного образования США: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 // Институт теории образования и педагогики Российской академии образования. – Москва, 2003. – 149 с.
3. Хенри У. Этнические проблемы в Америке // Америка. – 1992. – № 423. – С. 4-7.
4. Цапенко И. Социально-политические последствия международной миграции населения // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 3. – С. 52-63.
5. Гушлевська І.В. Трансформація професійних функцій вчителя в умовах інформаційного суспільства (на матеріалах США і Канади): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т пед-ки і псих-гії проф. осв. АПН України. – К., 2006. – 245 с.
6. Джурицкий А.Н. История зарубежной педагогики: Учебн. пособие для вузов. – М.: Издательская группа "ФОРУМ" – "ИНФРА-М", 1998. – 272 с.
7. Connell, N. Public Education // Annual Editions: Education 2000/2001. – 2000 – McGraw-Hill, Guilford. – P. 143-144.
8. Spring, Joel H. American Education. - 9th ed. – McGraw-Hill Higher Education. – 2000. – 307 p.
9. Banks, J. The Canon Debate, Knowledge Construction, and Multicultural Education // Annual Editions: Education 96/97. – 1996. – McGraw-Hill, Guilford. – P. 163-173.
10. Chafel, J. Children's Views of Poverty: A Review of Research and Implications for Teaching // Annual Editions: Education 2000/2001. – 2000. – McGraw-Hill, Guilford. – P. 154-159.

Матеріал надійшов до редакції 12.09. 2008 р.

Лукьянчук С.Ф. Основные причины актуализации задачи поликультурного воспитания в американском обществе на рубеже XX – XXI столетий.

В статье осуществлен анализ демографической и социально-политической ситуации в американском обществе на рубеже XX-XXI столетий в аспекте поликультурности. Автор определяет основные причины актуализации задачи поликультурного воспитания в США. Это проблемы демографического, социального, политического и экономического характера. По мнению автора, осознание этих факторов требует от американских педагогов разработки эффективных программ поликультурного воспитания учащихся в школах США.

Lukianchuk S.F. The Main Causes of Actualization of Multicultural Education in the American Society at the Turn of the 20th-21st Centuries.

The article deals with the analysis of the demographical and socio-political situation in the American society at the turn of the 20th-21st centuries in the aspect of multiculturalism. The author defines the main causes of actualization of multicultural education in the USA. These are the problems of demographic, social, political, and economic character. The author concludes that the awareness of these problems urges American educators to create effective programs of multicultural education in American schools.